

COVID-19 PANDEMİSİNDE HEMŞİRELERİN ÖLÜM KAYGISI DÜZEYİNİN PSİKOLOJİK SAĞLAMLIĞA ETKİSİNİN İNCELENMESİ*

EXAMINATION OF THE EFFECT OF DEATH ANXIETY LEVEL OF NURSES ON PSYCHOLOGICAL RESILIENCE DURING THE COVID-19 PANDEMIC

Dr. Öğr. Üyesi Sümeyye ÖZMEN¹

Umut Baran OCAKDAN²

ÖZ

Bu çalışmanın amacı, Covid-19 pandemisinde hastanede çalışan hemşirelerin ölüm kaygısı düzeylerinin psikolojik sağlamlığa etkisinin belirlenmesidir. Ayrıca ilgili değişkenlerin çeşitli sosyodemografik değişkenlere göre farklılık gösterip göstermediğinin incelenmesi amaçlanmıştır. Tanımlayıcı nitelikteki bu araştırmanın evreni Türkiye genelindeki hastanelerde aktif olarak çalışan hemşirelerden oluşmaktadır. Araştırmanın örnekleme ise uygulamayı kabul eden 384 hemşireden oluşmaktadır. Veri toplama aracı olarak online ortamda hazırlanan anket formu tercih edilmiştir. Anket formunda sosyodemografik sorulara ek olarak, “Ölüm Kaygısı Ölçeği” ve “Kısa Psikolojik Sağlamlık Ölçeği” kullanılmıştır. Katılımcıların ölüm kaygısının orta düzeyde ve psikolojik sağlamlıklarının ise ortanın üzerinde olduğu bulunmuştur. Analizler sonucunda erkeklerin psikolojik sağlamlıklarının; kadınların ve evlilerin ise ölüm kaygılarının diğerlerine oranla daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca psikolojik sağlamlık ile ölüm kaygısı arasında negatif yönde ve orta düzeyde bir ilişki bulunmuştur. Son olarak ölüm kaygısının psikolojik sağlamlığı %12,1 oranında açıkladığı keşfedilmiştir. Bu nedenle sağlık kurumlarındaki yöneticiler tarafından hemşirelerde görülebilecek ölüm kaygısının belirtilerine ve sonuçlarına ilişkin farkındalığın oluşması için eğitim programları düzenlenmelidir.

Anahtar Kelimeler: Covid-19, Ölüm Kaygısı, Psikolojik Sağlamlık, Hemşire.

JEL Sınıflandırma Kodları: I12, J24, J81.

ABSTRACT

The aim of the study is to determine how the death anxiety level of nurses working in the hospitals affects resilience, and to examine whether it differs according to various sociodemographic variables. The universe of this descriptive study consists of nurses working actively in hospitals across Turkey. The sample of the study consists of 384 nurses who accepted to participate. As a data collection tool, online questionnaire form is preferred. In addition to sociodemographic questions, “Death Anxiety Scale” and “Brief Resilience Scale” are used in the questionnaire form. It is found that the death anxiety of the participants is moderate, and their psychological resilience is above average. As a result of the analysis, it is determined that death anxiety level of women and married participants is higher than the others. In addition, a negative and moderate relationship is found between psychological resilience and death anxiety. Finally, it is discovered that death anxiety predicted resilience by 12.1%. For this reason, educational programs should be organized to raise awareness about the symptoms and consequences of death anxiety.

Keywords: Covid-19, Death Anxiety, Psychological Resilience, Nurse.

JEL Classification Codes: I12, J24, J81.

* Bu çalışma 21-23 Şubat 2022 tarihleri arasında gerçekleştirilen 2. Uluslararası Tıp, Yaşam Bilimleri ve Sağlık Hizmetleri Kongresi'nde sunulan ve tam metni bildiriler kitabında yayınlanmayan “Covid-19 Döneminde Hemşirelerin Ölüm Kaygısı Düzeyinin Psikolojik Sağlamlığa Etkisinin İncelenmesi” başlıklı bildiri hazırlanmıştır. Çalışma için Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Etik Kurulundan 495-/2022-02 1234567-/2020-32 sayılı ve 02.02.2022 tarihli etik kurul onayı alınmıştır.

¹ Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Sağlık Yönetimi Bölümü, sumeyyeozmen@gmail.com

² Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sağlık Yönetimi Anabilim Dalı, umutbaranocakdan@gmail.com

EXTENDED SUMMARY

Purpose and Scope:

Covid-19, which has passed into the history as the biggest epidemic of the last century, has caused the death of many people all around the world. While death anxiety is an emotion that individuals have potentially throughout their existence; with the pandemic, it has begun to be felt much more than ever. The fact that there are restrictions in almost every area of life, the change of habits and the fatal risk of the virus, the unknown nature of its character, and more importantly, the death of people more than expected cause psychological effects in the society. With the outbreak of the pandemic, the workload of healthcare professionals has increased, and they have faced with patients who are in serious condition and on their deathbeds. Nurses, who have to communicate with the patient for a long time and provide treatment and care services, are affected negatively in terms of psychology because of this process. When the literature was examined, no study was found in which the death anxiety levels and psychological resilience of nurses had been examined together previously. Therefore, we are confident that this study will fill this gap. The aim of this study is to determine how the death anxiety level of nurses working in the hospitals affects resilience, and examine whether it differs according to various sociodemographic variables.

Design/methodology/approach:

The universe of this research consists of the nurses working actively in hospitals throughout Turkey. The sample of the study consists of 384 nurses who accepted to participate. As a data collection tool, the online questionnaire form was chosen. In the first part of the questionnaire, there are 8 sociodemographic questions such as gender, marital status, child status, income level, and losing any relatives in the last 5 years. In the 2nd part of the questionnaire, to measure the resilience levels of individuals, Smith et al.'s (2008) the "Brief Resilience Scale", whose validity and reliability study was conducted by Dogan (2015); In the third part, the "Death Anxiety Scale" developed by Templer (1970) and validated by Akca and Kose (2008) was used. While the Cronbach's alpha value of the Brief Resilience Scale was calculated as 0.736, the Cronbach's alpha value of the Death Anxiety Scale was calculated as 0.737. The Brief Resilience Scale consists of 6 questions in 5-point Likert scale. The 2nd, 4th, and 6th questions in the scale have been coded inversely. After the reverse coded questions are translated, the sum of the scores obtained by the participants gives the psychological resilience score. High scores got by participants indicate high psychological resilience. The Death Anxiety Scale consists of 15 statements and 1 dimension. In the scale, "1" for each "yes" answer to the first 9 items, "0" for "no" answers and "1" for each "no" answer to the other 6 items, and "0" for "yes" answers have been given. The sum of the scores obtained by the participants gives the death anxiety score. The overall score that could be obtained from the test is 15. The level of death anxiety is evaluated as follows: 0-4 points "mild", 5-9 points "moderate", 10-14 points "severe", and 15 points "panic level" (Akca & Kose, 2008, s.10).

Findings:

54% of the participants in the research are women, 50.3% of whom are 26 years old and under and 78% of whom have undergraduate or higher education. 15% of the participants work in emergency, 25% in intensive care, 29% in service, 32% in other units such as; operating room, polyclinic, physical therapy unit etc. 39% of the nurses included in the study are married and 34% of them have children. 65% of them have an income of over 5.000₺ and 26% have lost an immediate relative in the last 5 years. As a result of the analysis, it has been observed that the death anxiety of the participants is moderate and their psychological resilience is above the middle. Significant results have been obtained according to gender and marital status variables in sociodemographic questions. The psychological resilience levels of men are considerably higher than women's. It has been observed that the death anxiety levels of women were significantly higher than that of men. It has been identified that the married participants have higher death anxiety than the single participants. As a result of the correlation analysis, a significant relationship has been found between the Brief Resilience Scale and the Death Anxiety Scale. It has been determined that there was a moderate negative correlation ($r=-0.348$) between the scales. With regard to the results of the simple linear regression analysis, it is seen that death anxiety explains 12,1% of the total variance in the level of resilience.

Conclusion and Discussion:

According to the results of the research, as the level of death anxiety increases, the level of psychological resilience decreases. It is seen that while women have more death anxiety, men are more psychologically resilient. It is thought that this situation results from the way of upbringing and the social structure. The fact that nurses witness the sufferings and death of the patients while providing health care during the pandemic brings anxiety and fear of death to them. Protecting the mental health of nurses is as vital as protecting public health. Therefore, an action plan should be prepared by the authorities of health institutions and necessary psychological support studies should be planned so that health workers can cope with their fears and anxieties. There are some limitations in this study. This research is limited to the sample and data have been collected through the subjective answers of the participants. It is thought that it will be useful to reach a larger sample, which will be applied in a planned way on the basis of city and region, in future studies. On the other hand, if other health personnel with nurses are included in the scope of the research, interprofessional comparative results could be obtained.

1. GİRİŞ

Covid-19, 2019 yılı sonunda başlayan ve 11 Mart 2020 tarihinde ise Dünya Sağlık Örgütü tarafından küresel salgın (pandemi) olarak nitelenen son yüzyılın en büyük salgınıdır. Virüsün tüm dünyada hızla yayılması ile birlikte ilk 6 ay içerisinde dünya genelinde 4,5 milyon vaka tespit edilmekle birlikte, 300.000 kişinin de hayatını kaybettiği duyurulmuştur (World Health Organization [WHO], 2020). 2022 yılı Mart ayı verilerine göre ise dünyada 5.978.096 kişi Covid-19 sebebiyle hayatını kaybetmiştir (WHO, 2022).

Dünyayı etkisi altına alan Covid-19 salgını, bireylerin ölümüne neden olurken diğer yandan da hayatta kalanların psikolojik sağlıklarını etkiler hale gelmiştir (Angın, 2021, s. 342). Virüsün ciddi ölüm riski taşıması ve özelliklerinin bilinmemesi ile birlikte bu süreçte tahmin edilenin üzerinde yaşanan ölümler ve alınan idari önlemlerden dolayı salgının toplumun ruh sağlığına olumsuz yansımaları olmuştur (Menzies ve Menzies, 2020, s. 8; Tsamakı vd., 2020, s. 3452). Pek çok ülkede olduğu gibi Türkiye’de de Covid-19 salgınının yayılma oranının yüksek olması, sosyal mesafe ve zorunlu karantina gibi hayatın her alanında kısıtlamalara gidilmesi, kişilerin alışkanlıklarını değiştirmek zorunda kalması toplumda yoğun bir kaygıya sebebiyet vermiştir (Özmen vd., 2021, s. 173). Ayrıca Covid-19’a yakalanan bireylerde görülen belirtilerin ağır seyretmesi, tedavi sürecinde yaşanan olumsuzluklarla birlikte, bilişsel sıkıntılara ve endişe ortamına yol açmıştır (Xiang vd., 2020, s.228). Toplum içinde geleceğe dair belirsizlik ve öngörülemeyen şartlar nedeniyle panik, depresyon ve endişe; virüse yakalanma ve sevdiklerini kaybetme korkusu, ölüm kaygısı yaşanmaktadır (Turhan, 2021, s. 99; Menzeis ve Menzeis, 2020, s. 3-4).

Ölüm kaygısı, bireylerin var oluşundan itibaren potansiyel olarak sahip olduğu ve yaşamında karşılaştığı durumlara paralel olarak gelişen bir duygudur. İnsanın yok olma ve yeryüzünden silinme ihtimali, yaşamındaki tüm unsurları kaybedeceğini düşünmesi ve bir hiç olabileceğini fark etmesiyle ortaya çıkmaktadır (Carpenito-Moyet, 2008, s. 64; Karakuş vd., 2012, s. 72). Kısaca ölüm kaygısına, bilinmezlik, bedeninin yok olması, acı çekme, yalnızlık, sevdiklerini kaybetme gibi korkuların yol açtığı söylenebilir (Yıldız, 1996, s. 7). Ölüm kaygısından kaçınabilmek için ise güçlü bir kişilik ve sağlam bir psikolojiye ihtiyaç vardır.

Ölüm kaygısı geçmişten günümüze tüm insanlarda var olan bir duygu iken; Covid-19 ile birlikte her zamankinden daha fazla hissedilir hale gelmiştir. Bunun nedeni bireylerin yaşamlarıyla ilgili bir tehdit söz konusu olduğunda ölüm kaygısı düzeylerinin artmasıdır (Ceylan, 2018, s. 280). Sağlık kurumlarına erişimde yaşanabilecek problemler, yiyecek ve içecek kaynaklarına ulaşmada zorluklar, kişinin kendisine veya çevresinde yaşayan bireylere hastalığı bulaştırma korkusu gittikçe artan derecede kaygılara neden olmaktadır (Biçer vd., 2020, s. 217). Bu düşünceler ise insanları ruhsal yönden etkilemektedir (Harper vd., 2020, s. 1884). Özellikle toplumun geniş kesimine hitap eden televizyon yayınlarında, Covid-19 ile ilgili dünyanın sonunun geldiğine dair haberlerin yayınlanması, vaka sayılarının sosyal medyada sürekli olarak gündemde tutulması, hastalığa yakalanmış kişilerin görüntülerinin kolay ve ulaşılabilir olması, bireylerin ruh sağlığını kötü etkileyerek ölüm kaygısını tetiklemektedir (Özyürek ve Atalay, 2020, s. 460; Damirchi vd., 2020 s. 186). Ölüm kaygısı düzeylerinin artması ise, kişinin toplumdan soyutlanarak yalnız kalması, depresyon vb. ruhsal rahatsızlıklar yaşaması, sağlık kurumlarına başvuru sıklığının artması gibi durumlara yol açabilmektedir (Özgüç vd., 2021 s. 27).

Araştırmada incelenen diğer kavram olan psikolojik sağlamlık (psikolojik dayanıklılık) ise, bireylerin karşılaştıkları olumsuz durumlar ve sorunlar ile baş edebilme, oryantasyon sürecini başarıyla sağlayabilme yeteneği olarak tanımlanabilir (Öz ve Yılmaz, 2009, s.83). Psikolojik sağlamlık, kişilerin karşılaştıkları hastalık, stres, şiddet ya da travmatik olaylar gibi olumsuz etmenler karşısında mücadele etmelerini sağlayan dinamik bir süreçtir (Luthar vd., 2000, s. 556). Psikolojik sağlamlık düzeyi yüksek bireyler, kaygı, korku, endişe, hastalık gibi olumsuz ve stresli durumlarla karşılaştıklarında başarıyla mücadele edebilmektedirler (Öz ve Yılmaz, 2009, s. 87; Huffman vd., 2021, s. 280). Kısaca tanımlanacak olursa, psikolojik sağlamlık zor durumlar karşısında yılmamak ve güçlüklerden sonra geri dönebilmektir (Demren, 2020, s. 10).

Literatüre dayalı olarak yapılan incelemelerde ölüm ile psikolojik sağlamlığın ve kaygı ile psikolojik sağlamlığın birbiriyle bağlantılı olduğu (Bonanno vd., 2004, s. 20; Kasapoğlu, 2020, s.608); ayrıca Covid-19 kaygısının ve korkusunun psikolojik sağlamlığın etkili faktörleri olduğu bilinmektedir (Yelboğa vd., 2022, s. 185; Terkeş vd., 2022, s. 127). Dünya çapında kaygıya yol açan Covid-19 salgını, psikolojik sağlamlık için tehdit unsuru olarak görülmektedir (Wang vd., 2020, s. 1750). Covid-19 nedeniyle aile bireyleri veya yakınları ölen kişilerin psikolojik dayanıklılığının daha düşük olduğu belirlenmiştir (Çetin ve Anuk, 2020, s. 180). Bu nedenlerle Covid-19 döneminde yaşanan ölümlere dair kaygının psikolojik sağlamlık düzeyini etkileyebileceği düşünülmüştür.

Pandemiyle birlikte artan vaka sayılarını takiben sağlık çalışanlarının enfekte olan hastalarla karşılaşma ve sağlık hizmeti sunma oranları artmıştır. Dolayısıyla Covid-19 hastalarının bakım ve tedavisinde etkin rol alan sağlık çalışanları toplumda yaşanan psikolojik problemlerden doğrudan etkilenmektedir (Lai vd., 2020, s. 10; Yılmaz ve Yastıbaş, 2021, s. 253). Covid-19, hem toplumda hem de sağlık personelinde ölüm kaygısına sebep olmaktadır (Aktaş, 2021, s. 45; Turhan, 2021, s. 99). Ayrıca sağlık çalışanları artan Covid-19 vaka sayılarını takiben kritik hastaların ölüm sürecini yakinen yaşadıklarından dolayı; toplumun diğer kesimi ile kıyaslandığında ölüm riski ile ve dolayısıyla ölüm kaygısı ile daha fazla karşılaşmaktadır (Aktaş, 2021, s. 45). Ocak 2020-Mayıs 2021 tarihleri arasında Dünya genelinde 80 bin ila 180 bin sağlık çalışanının Covid-19 sebebiyle hayatını kaybettiği tahmin edilmektedir (WHO, 2021).

Yapılan çalışmalarda özellikle Covid-19 birimlerinde çalışan hemşire ve doktorların diğer birimlerde görev yapan meslektaşlarına göre daha fazla ölüm kaygısı yaşadığı belirtilmiştir (Zhang vd., 2020, s. 248; Aktaş, 2021, s. 49). Sağlık çalışanları arasında hasta ile en fazla süre iletişim kurması ve bakım vermesi gereken meslek gruplarından biri olan hemşireler üzerinde pandeminin psikolojik etkileri oldukça olumsuz olmuştur. Literatürdeki çok sayıda çalışma bulgularına göre enfekte olan hastaların, tanı, tedavi ve bakımıyla yakından ilgilenen hemşirelerin fiziksel sorunlarının yanında stres, depresyon ve kaygı gibi bazı ruhsal problemler yaşadıkları bilinmektedir (Lai vd., 2020, s. 10; Astuti vd., 2022, s. 88; Mo vd., 2020, s. 1005; Mekonen vd., 2020, s. 1357).

Sağlık personeli arasında Covid-19 döneminde en yüksek kaygı (Şahin vd., 2020, s. 1170; Tepe Medin vd., 2020) ve en yüksek stres yaşayan meslek grubunun hemşireler olduğu ifade edilmektedir (Vagni vd., 2020, s. 92). Özellikle aileye bakabilecek olan tek çocuk olan hemşirelerin daha yoğun bir stres yaşadığı belirtilmektedir. Aile içindeki rolleri nedeniyle ölmeleri halinde anne babalarının sosyal destekten mahrum kalacaklarına dair düşünceler hemşireleri daha fazla strese sokabilmektedir (Mo vd., 2020, s. 1006). Farklı araştırmalarda da hemşirelerin genelinde, enfekte olma riski ve virüsü ailesine ve çevresine bulaştırma korkusunun yoğun bir şekilde yaşandığı belirtilmektedir (Astuti vd., 2022, s. 88; Barzilay vd., 2020, s. 3; Mekonen vd., 2020, s. 1358; Sampaio vd., 2021, s. 6). Etkili ve kaliteli sağlık bakım hizmetlerinin sunumu ise, hemşirelerin zor koşullara dayanabilmeleri ve ruhsal sağlıklarını koruyabilmelerine bağlıdır. Bu nedenlerle bu araştırma hemşirelerde ölüm kaygısı düzeyinin psikolojik sağlamlık üzerindeki etkisinin incelenmesi amacıyla yapılmıştır. Ayrıca ölüm kaygısı ve psikolojik sağlamlık düzeylerinin sosyodemografik değişkenlere göre farklılık gösterip göstermediğinin araştırılması amaçlanmıştır. Bilindiği kadarıyla Covid-19 sürecinde hastanelerde çalışan hemşirelerin ölüm kaygısı düzeyleri ve psikolojik sağlamlıklarının birlikte incelendiği bir araştırma bulunmamaktadır. Bundan dolayı bu çalışmanın literatürdeki boşluğu dolduracağı tahmin edilmektedir. Ayrıca çalışma sonuçları aracılığıyla hemşirelerin psikososyal sorunlarına dair bir farkındalık oluşturulması hedeflenmektedir.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırma Soruları

Bu çalışmanın amacı doğrultusunda araştırma soruları; Hemşirelerin ölüm kaygısı ve psikolojik sağlamlık düzeyleri ile sosyodemografik özellikleri arasında bir farklılık var mıdır?, "Hemşirelerin ölüm kaygısı ile psikolojik sağlamlık düzeyleri arasında bir ilişki var mıdır?" ve "Hemşirelerin ölüm kaygısı düzeyleri psikolojik sağlamlığı etkilemekte midir?" şeklinde belirlenmiştir.

2.2. Evren ve Örneklem

Tanımlayıcı nitelikte olan bu araştırma Şubat-Mart 2022 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın evreni Türkiye genelinde hastanelerde aktif olarak çalışan hemşirelerden (N=198.103) oluşmaktadır (Türkiye İstatistik Kurumu [TÜİK], 2021). Örneklem olarak; %95 güven aralığında ve ± 5 hata payı ile evrendeki kişi sayısı değerlendirildiğinde ulaşılabilecek hedef katılımcı sayısının minimum 384 olduğu belirlenmiştir (Gürbüz ve Şahin, 2018, s. 310). Kolayda örneklem yöntemi ile ulaşılan ve gönüllü olarak anketi cevaplamayı kabul eden 384 hemşire araştırmaya dahil edilmiştir. Veri toplama aracı olarak Google Form aracılığıyla hazırlanan online anket formu tercih edilmiştir. Anket formu sosyal medya araçları, WhatsApp ve Telegram gibi paylaşım grupları üzerinden katılımcılara uygulanmıştır.

2.3. Veri Toplama Araçları

Anket formunun birinci bölümünde 8 sosyodemografik sorudan oluşan kişisel bilgi formu; ikinci bölümünde ise Smith vd. (2008) tarafından geliştirilen Doğan (2015) tarafından geçerlik ve güvenilirlik çalışması yapılmış olan

“Kısa Psikolojik Sağlık Ölçeği”; üçüncü bölümünde ise Templer (1970) tarafından geliştirilmiş olan ve Akça ve Köse (2008) tarafından geçerlik güvenirliği sağlanan “Ölüm Kaygısı Ölçeği” kullanılmıştır. Kısa Psikolojik Sağlık Ölçeği 5’li likert tipinde, 6 sorudan oluşmaktadır. Ölçeğin güvenirliği iç tutarlılık ve test tekrar yöntemiyle hesaplanarak; 0,80 ile 0,91 arasında değişen değerler bulunmuştur (Doğan, 2015, s. 95). Ölçekte 2., 4. ve 6. sorular ters kodlanmıştır. Ters kodlanan sorular çevrildikten sonra, katılımcıların aldığı puanların toplamı psikolojik sağlık puanını vermektedir. Alınan puanların artışı, psikolojik sağlamlığın yüksek olduğunu göstermektedir. Ölüm kaygısı ölçeği, 15 ifade ve tek boyuttan oluşmaktadır. Ölçekte ilk sırada yer alan 9 maddeye verilen her “evet” yanıtı için “1”, “hayır” yanıtı için “0”, diğer 6 maddeye verilen her bir “hayır” yanıtı için “1”, “evet” yanıtı için ise “0” puan verilmektedir. Katılımcıların aldığı puanlar toplandığında ölüm kaygısı toplam puanı hesaplanmaktadır. Test sonucunda alınabilecek en yüksek puan 15 olmaktadır. 0-4 puan ise “hafif düzeyde”, 5-9 puan ise “orta düzeyde”, 10-14 puan ise “ağır düzeyde”, 15 puan “panik düzeyde” ölüm kaygısı oluştuğu sonucu çıkartılır. Templer (1970, s. 168) ve Akça ve Köse (2008, s. 10) tarafından Kuder-Richardson formülüne göre ölçeğin güvenirlik katsayıları sırasıyla 0,76 ve 0,75 olarak hesaplanmıştır.

2.4. Araştırmanın İstatistiksel Analizleri

Araştırmadaki veriler, SPSS 26.0 Paket programı kullanılarak analiz edilmiştir. Skewness ve Kurtosis değerleri -1, +1 aralığında olduğu için verilerin normal dağıldığı saptanmıştır (Morgan vd., 2004). Ölüm Kaygısı Ölçeği Cronbach’s alfa değeri 0,737; Kısa Psikolojik Sağlık Ölçeği Cronbach’s alfa değeri ise 0,736 olduğu görülmüştür. Cronbach alfa değeri $0,60 \leq \alpha < 0,80$ ise; ölçeğin oldukça güvenilir olduğu şeklinde değerlendirilebilmektedir (Lorcu, 2015, s. 208). Bu nedenle araştırmada kullanılan ölçekler oldukça güvenilir olarak yorumlanmıştır. Dolayısıyla araştırmada tanımlayıcı istatistikler ve parametrik testler (bağımsız örneklem T testi, korelasyon ve regresyon analizleri) uygulanmıştır.

2.5. Araştırmanın Etiği

Araştırmada yer alan ölçekler için yazarlardan e-posta yoluyla izin alınarak kullanılmıştır. Ayrıca araştırmanın uygulanması için Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi etik kurulundan (Etik Kurul Tarih 02.02.2022 Toplantı No:2022/02 Karar No: GO 2022/495) ve Sağlık Bakanlığı’ndan gerekli izinler alınmıştır.

3. BULGULAR

Çalışmaya dahil olan katılımcılara ait sosyodemografik bilgiler Tablo 1’de yer almaktadır. Araştırmaya katılan hemşirelerin %54’ü kadın, %46’sı erkektir. Katılımcıların %50’si 26 yaş ve altında, %78’i lisans ve üzeri eğitim durumuna sahiptir; ayrıca %15’i acil, %25’i yoğun bakım, %29’u servis, %32’si diğer (ameliyathane, poliklinik, fizik tedavi ünitesi vb.) birimlerde çalışmaktadır. Araştırmaya katılan kişilerin %39’u evli ve %34’ü çocuk sahibidir; %65’i 5.000₺ üzeri gelir düzeyinde ve %26’sı son 5 yıl içerisinde birinci dereceden yakını kaybetmiştir.

Tablo 1. Katılımcılara Ait Sosyodemografik Bilgiler

Değişkenler		N	%
Cinsiyet	Kadın	209	54,4
	Erkek	175	45,6
Yaş	26 yaş ve altı	193	50,3
	26 yaş üzeri	191	49,7
Eğitim Durumu	Lisans Altı	83	21,6
	Lisans ve Üzeri	301	78,4
Çalışılan Birim	Acil	58	15,1
	Yoğun Bakım	95	24,7
	Servis	110	28,6
	Diğer	121	31,5
Medeni Durum	Bekar	235	61,2
	Evli	149	38,8

Değişkenler		N	%
Çocuk Sahibi Olma Durumu	Evet	132	34,4
	Hayır	252	65,6
Gelir Düzeyi	5.000₺ ve Altı	134	34,9
	5.000₺ Üzeri	250	65,1
Son 5 Yıl İçerisinde Birinci Dereceden Yakınınızı Kaybettiniz Mi?	Evet	101	26,3
	Hayır	283	73,7

Tablo 2’de cinsiyet ve medeni durum değişkenlerine göre Ölüm Kaygısı Ölçeği ve Psikolojik Sağlık Ölçeği puanlarının arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olup olmadığı bağımsız örneklem T testi ile incelenmiştir. Ölüm kaygısı ve psikolojik sağlık düzeyleri açısından cinsiyete göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir ($p<0,001$). Kadınların ölüm kaygısı düzeyleri erkeklere göre daha yüksektir. Erkeklerin psikolojik sağlık düzeyleri ise kadınlardan daha yüksektir. İkinci değişken olan medeni duruma göre ölüm kaygısı düzeyi incelendiğinde; istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermektedir ($p<0,05$). Evli olanların, bekarlara göre ölüm kaygılarının daha yüksek olduğu görülmüştür. Ancak psikolojik sağlık ölçeği puanları medeni duruma göre istatistiksel olarak anlamlı bir sonuç vermemiştir ($p>0,05$). Son olarak hemşirelerin ölüm kaygısı ve psikolojik sağlık düzeyleri ile yaş, eğitim durumu, çalışılan birim, çocuk sahibi olma durumu, gelir düzeyi ve son 5 yıl içerisinde birinci dereceden yakını kaybetme durumu değişkenleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark saptanmamıştır.

Tablo 2. Çeşitli Değişkenlere Göre Ölüm Kaygısı ve Psikolojik Sağlık Düzeyi Farkı

Değişkenler		Ölüm Kaygısı		Psikolojik Sağlık	
		Ort.	SS	Ort.	SS
Cinsiyet	Kadın	0,57	0,197	3,03	0,603
	Erkek	0,46	0,213	3,33	0,735
		t=5,127; p=000		t=-4,430; p=000	
Medeni Durum	Bekar	0,50	0,202	3,20	0,711
	Evli	0,55	0,223	3,12	0,625
		t=-2,313; p=0,021		t=1,158; p=0,248	

Ölüm kaygısı ölçeğine verilen yanıtlar 0 veya 1 olarak cevaplandırılabilir. Katılımcıların en fazla alabileceği puan 15’dir. Katılımcıların Ölüm Kaygısı Ölçeğine verdikleri cevapların ortalaması 0,52; diğer bir ifadeyle 15’lik puan skalasına göre 7,73 olarak tespit edilmiştir. Bu sonuç araştırmaya katılan katılımcıların ölüm kaygısı düzeylerinin orta seviyede olduğunu göstermektedir (Tablo 3). Katılımcıların Kısa Psikolojik Sağlık Ölçeğine verdikleri cevapların ortalaması 3,17 olarak tespit edilmiştir. Katılımcıların psikolojik sağlık düzeylerinin orta değer üzerinde olduğu görülmüştür (Tablo 3).

Korelasyon analizi sonucunda, Kısa Psikolojik Sağlık Ölçeği ile Ölüm Kaygısı Ölçeği arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($p<0,001$). Ölçekler arasında negatif yönde orta düzeyde bir ilişki ($r=-0,348$) olduğu görülmektedir. Korelasyon analizine göre ölüm kaygısı düzeyi arttıkça, psikolojik sağlık düzeyi azalmaktadır (Tablo 3).

Tablo 3. Araştırma Değişkenlerine Ait Ortalama, Standart Sapma ve Korelasyon Değerleri

Değişkenler	Ortalama	SS	Ölüm Kaygısı	Psikolojik Sağlık
Ölüm Kaygısı	7,73	0,211	1	-348**
Kısa Psikolojik Sağlık	3,17	0,682	-348**	1

** Korelasyon 0,01 seviyesinde anlamlıdır (iki yönlü), SS: Standart Sapma

Tablo 4’te ölüm kaygısının psikolojik sağlamlığı etkileyip etkilemediği ile ilgili yapılan basit doğrusal regresyon analizi sonuçları görülmektedir. Analiz sonucunda istatistiksel tahminler modelin anlamlı olduğunu göstermektedir ($F=52,783$; $p<0,001$). Ölüm kaygısının, psikolojik sağlamlık düzeylerindeki toplam varyansın

%12,1'sini açıkladığı tespit edilmiştir. Regresyon katsayısının anlamlılığına dair t testi sonuçları incelendiğinde; ölüm kaygısının yükselmesinin psikolojik sağlamlığı istatistiksel olarak azalttığı bulunmuştur ($t=-7,265$; $p<0.001$). Standardize edilmiş regresyon katsayısı $\beta=-0,348$ 'dir. Buna göre hemşirelerde ölüm kaygısı, psikolojik sağlamlığı negatif yönlü olarak etkileyen önemli bir boyuttur.

Tablo 4. Regresyon Analizi Sonuçları

Değişken	B	Std. Hata	β	t	p
(Constant)	3,750	0,086		43,472	0,000
Ölüm Kaygısı	-1,125	0,155	-0,348	-7,265	0,000

R= 0,348, R2=0,121 F=52,783 p<0,001.

4. TARTIŞMA

Bu çalışmada Covid-19 pandemi sürecinde hemşirelerin ölüm kaygısı düzeyinin psikolojik sağlamlık üzerindeki etkisi, aynı zamanda ölüm kaygısı ve psikolojik sağlamlık düzeylerinin çeşitli sosyodemografik faktörlere göre farklılık gösterip göstermediği ortaya konulmuştur. Yapılan analizler sonucunda; katılan hemşirelerin orta düzeyde ölüm kaygısı yaşadığı ve psikolojik sağlamlıklarının ise orta düzeyin üzerinde olduğu bulunmuştur. Bozdağ (2020, s. 253) tarafından Covid-19 pandemi sürecinde Türkiye genelinde yapılan çalışmada da benzer şekilde psikolojik sağlamlık, orta seviyenin üzerinde tespit edilmiştir. Saruç ve Kızıltaş (2021, s. 317) tarafından yapılan bir araştırmada da sağlık çalışanlarının ölüm kaygılarının orta düzeyde; psikolojik sağlamlıklarının ise yüksek olduğu tespit edilmiştir. Psikolojik sağlamlık değerlerinin yüksek olması literatürdeki pandeminin sağlık hizmeti sunan kişilerin dayanıklılığını artırdığı yönündeki bilgilerle uyumluluk göstermektedir (Huffman vd., 2021, s. 277).

Karabağ Aydın ve Fidan (2021, s. 816) tarafından Türkiye'de yapılan bir çalışmada hemşirelerin yarısından fazlasının orta düzeyde ölüm kaygısı yaşadığı ortaya çıkmıştır. Bu çalışmada ölüm kaygısı puan ortalaması 7,73 çıkarken; Aktaş (2021, s. 41) tarafından yapılan çalışmada ise ölüm kaygısı ortalaması 9,11 çıkmıştır. Araştırma, Covid-19 pandemisinin ilerleyen dönemlerinde uygulandığından nispeten düşük bir ölüm kaygısı tespit edildiği düşünülmektedir. Bu yorum ile bağlantılı olarak Covid-19 döneminin başlangıcında Türkiye'de toplumun korku düzeyinin orta seviyede olduğu; psikolojik iyilik durumlarının ise düşük olduğu bulunmuştur (Özmen vd., 2021, s. 164). Takip eden dönemde sağlık çalışanları üzerinde yapılan diğer çalışmalarda ise; psikolojik iyi oluşun orta seviyenin üzerinde, ölüm kaygısının orta seviyede ve pandemi risk algısının oldukça yüksek olduğu görülmüştür (Özer vd., 2021, s. 11; Özkan vd., 2021, s. 182).

Araştırmaya katılan hemşirelerin sosyodemografik özelliklerine göre ölüm kaygısı ve psikolojik sağlamlık düzeyi farklılaşması incelendiğinde; cinsiyet ve medeni durum değişkenleri açısından istatistiksel olarak anlamlı bulgular elde edilmiştir. Literatür ile uyumlu olarak; kadınların ölüm kaygısı düzeylerinin erkeklere göre daha fazla olduğu tespit edilmiştir (Khoshi vd., 2017, s. 25; Talo Yıldırım vd., 2020, s. 30; Aktaş, 2021, s. 42; Saruç ve Kızıltaş, 2021, s. 319; Şahin vd., 2020, s. 1171). Kadınların ölüm kaygısı düzeylerinin erkeklere oranla anlamlı derecede yüksek olmasının; biyolojik ve psikolojik yapı, toplumsal normlar, yetiştirilme tarzı ve kültürel değerlerden kaynaklandığı düşünülmektedir. Ayrıca bu araştırmada literatüre benzer şekilde; erkeklerin psikolojik sağlamlıklarının kadınlara oranla daha yüksek olduğu ortaya çıkmıştır (Sezgin, 2016, s. 62; Huang vd., 2020, s. 8). Erkeklerin psikolojik sağlamlık düzeylerinin daha yüksek bulunmasının ailede ve toplumsal yapı içerisinde erkeklerin; kadınlara oranla görece daha fazla sorumluluk yüklenmelerinden, erken yaşta iş hayatına atılmalarından ve stresli durumlarla mücadelede daha yatkın olmalarından kaynaklandığı şeklinde yorumlanabilmektedir.

Medeni durum ile ilgili yapılan analizde evlilerin ölüm kaygılarının bekarlara göre daha yüksek olduğu görülmüştür. Bu durumun evli kişilerin ailevi sorumluluklarının olmasından, yakınlarına virüs bulaştığında durumlarının ağırlaşabilme ihtimalinden ve hastane koşullarında kaynak yetersizliği nedeniyle tedavi edememe korkusundan kaynaklandığı düşünülmektedir. Literatür incelendiğinde Li vd., (2020, s. 3) tarafından yapılan çalışmada benzer şekilde evli olanlarda daha fazla kaygı yaşandığı ifade edilirken; Tepe Medin vd. (2020, s. 265) tarafından yapılan çalışmada medeni durumun hemşirelerin ölüm kaygısında anlamlı olmadığı görülmüştür. Araştırmada diğer sosyodemografik değişkenlere (yaş, gelir düzeyi, eğitim durumu, çocuk sahibi olma, yakınının ölüm deneyimini yaşama vb.) göre psikolojik sağlamlık ve ölüm kaygısı açısından istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir. Literatürde ise çocuk sahibi olma durumunun kaygıyı etkilediği ifade edilmektedir

(Mekonen vd., 2020, s. 1358). Ölüm deneyimi yaşama durumuna göre psikolojik sağlık açısından literatürde benzer şekilde istatistiki açıdan anlamlı bir farklılık saptanmazken (Öz vd., 2012, s. 233); yaş ve çocuk sahibi olma durumunun psikolojik sağlamlığı düşürdüğünü ortaya koyan bir çalışma mevcuttur (Bozdağ ve Ergün, 2021, s. 2578).

Bu çalışmada yapılan analizler sonucunda Covid-19 döneminde hemşirelerin ölüm kaygısı ve psikolojik sağlık düzeyleri arasında negatif yönlü ve orta düzeyde bir ilişki ortaya çıkmıştır. Literatürde ise hemşire ve psikolojik danışman adayları ile yapılan çalışmalarda ölüm kaygısı düzeyi ile psikolojik sağlık arasında ilişki bulunamamıştır (Öz vd., 2012, s. 235; Dok ve Owen; 2021, s. 34). Bununla birlikte kaygı ile psikolojik sağlık arasında negatif yönlü ilişkinin tespit edildiği araştırmalar da mevcuttur (Kul, 2020, s. 71; Setiawati vd., 2021, s. 5). Kasapoğlu (2020, s. 607) tarafından yapılan çalışmada da psikolojik sağlamlığı yüksek olan kişilerin belirsizliğe karşı tahammül güçlerinin arttığı, kaygı düzeylerinin ise azaldığı sonucuna ulaşıldığı tespit edilmiştir. Literatürdeki sağlık personeli üzerinde yapılan diğer bir çalışmada ise koronavirüs anksiyetesi ile ölüm kaygısı arasında pozitif yönlü düşük bir korelasyon tespit edilmiştir (Aktaş, 2021, s. 41). İri ve Korkmaz (2021, s. 776) tarafından yapılan araştırmada ise, koronavirüs anksiyetesinin psikolojik sağlık üzerinde negatif yönlü istatistiksel olarak anlamlı orta düzeyde ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Son olarak bu çalışmada elde edilen önemli bir bulgu olarak; ölüm kaygısının psikolojik sağlık düzeyini %12,1 oranında açıkladığı ortaya konulmuştur. Benzer şekilde Yelboğa vd. (2022, s. 185) tarafından yapılan çalışmaya göre de Covid-19 korkusu psikolojik sağlamlığı negatif yönde etkilediği ifade edilmektedir. Terkeş vd. (2022, s. 127) tarafından yapılan çalışmada da Covid-19 yaşayan hastalarda korku ve kaygı hissedenlerin psikolojik sağlamlığı daha düşük olarak tespit edilmiştir. Bozdağ (2020, s. 253) tarafından yapılan çalışmada da kaygı düzeyinin psikolojik sağlamlığı anlamlı bir şekilde etkilediği bulunmuştur. Anksiyete düzeyi düşük katılımcıların, psikolojik sağlamlığının daha yüksek olduğu belirtilmektedir. Psikolojik sağlamlığın artırılmasının, kaygı gibi ruhsal sorunların önlenmesine bağlı olduğu ortaya çıkmıştır. Ayrıca literatürde Saruç ve Kızıltaş (2021, s. 321) ve Lin vd. (2020, s. 4) tarafından yapılan çalışmalarda psikolojik sağlamlığın sağlık çalışanlarının kaygı düzeylerini negatif yönde yordadığı ifade edilmektedir.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Aniden ortaya çıkan ve tüm ülkelerin sağlık sistemini etkileyen Covid-19 pandemisinin sağlık personeli üzerinde ciddi oranlarda olumsuz yansımaları olmuştur. Günlük vaka ve ölüm sayılarının hızla artarak devam ettiği bir dönemde, bu acı tabloya yakından tanıklık eden hemşirelerin ölüm kaygısı ile baş etmek zorunda kaldıkları ve psikolojik sağlamlıklarını ise mümkün olduğunca güçlü tutmayı başardıkları ortaya çıkmıştır. Evli katılımcılarda bekarlara oranla daha yüksek derecede ölüm kaygısı tespit edilmiştir. Ayrıca ölüm kaygısının psikolojik sağlık üzerinde negatif ve önemli düzeyde bir etkiye sahip olduğu keşfedilmiştir.

Pandemide hemşirelerin sağlık hizmeti verirken hastaların acı çekmelerine ve ölümlerine tanıklık etmesi, kendilerinin ve yakınlarının da aynı durumu yaşayabileceği ihtimalinin ölüm korkusunu beraberinde getirdiği düşünülmektedir. Halkın sağlığının korunması ne kadar önemliyse; salgın ile birlikte herkesin birbirine temas etmekten kaçındığı bir ortamda virüs taşıyan ya da şüpheli olan hastaların bakım ve tedavisinde en etkin sağlık personelinin biri olan hemşirelerin ruh sağlığını korumak da o denli önemlidir. Hemşirelerin her ne kadar pandemi koşullarına rağmen hastalara profesyonel olarak bakım verme sorumluluğu bulunsun da bir insan, bir ebeveyn, bir evlat oldukları unutulmamalıdır. Bu nedenle korku ve kaygıları ile baş edebilmeleri için gerekli destek çalışmaları yapılmalıdır. Aile, arkadaş ve yakınları ile görüşebilmeleri manevi destek sağlayabilmeleri için önemli olduğundan; nöbet ve izin günleri planlamalarında sosyal hayatın devamlılığı göz önünde bulundurulmalıdır. Diğer yandan ailelerini tehlikeye atmamaları için izolasyonda kalmaları gerekiyorsa, uygun konaklama koşulları oluşturulmalıdır.

Sağlık kurumlarındaki yöneticiler tarafından özellikle Covid-19 temas riski fazla olan servisler ve yoğun bakım gibi birimlerde görev yapan hemşirelerin çalışma saatlerinde düzenleme yapılması ve iş yükünün dengeli dağıtılması gerekmektedir. Virüsün bulaşmaması için ihtiyaç duydukları kişisel koruyucu ekipmanlar ve bakım sırasında kaynak olarak kullanabilecekleri uygulama rehberleri hazırlanarak temin edilmelidir. Ayrıca ölüm kaygısının belirtilerine ilişkin farkındalığın oluşması için eğitim programları ve eylem planı hazırlanması ve profesyonel psikososyal destek hizmeti sağlanması önerilmektedir. Makro düzeyde sağlık politikalarını belirleyen bürokratların hemşirelerin psikolojik sağlık gereksinimlerine dair proaktif davranarak, gerekli önlemleri alması ve farkındalık oluşturması gerekmektedir.

Bu araştırmada bazı sınırlılıklar bulunmaktadır. Araştırmada Türkiye'deki hemşirelere kolayda örnekleme yöntemi kullanılarak ulaşılmıştır. Bu nedenle bu araştırma, örneklem ile sınırlı olup, katılımcıların subjektif cevaplarını yansıtmaktadır. Ayrıca çalışmadaki verilerin çevrimiçi anket yöntemiyle toplanması bir diğer sınırlılık olarak kabul edilebilir. Gelecekteki araştırmalarda şehir ve bölge bazında planlı bir şekilde uygulanmış daha büyük bir örneklem grubuna ulaşılmalarının yararlı olacağı düşünülmektedir. Ayrıca araştırma kapsamına hemşireler ile birlikte diğer sağlık personeli de dahil edilirse meslekler arası karşılaştırmalı sonuçlar alınabilecektir.

YAZARLARIN BEYANI

Katkı Oranı Beyanı: Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

Destek ve Teşekkür Beyanı: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

Çatışma Beyanı: Çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması söz konusu değildir.

KAYNAKÇA

- Akça, F. ve Köse, İ. A. (2008). Ölüm kaygısı ölçeğinin uyarlanması: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Klinik Psikiyatri Dergisi*, 11(1), 7-16.
- Aktaş, E. (2021). *Covid-19 virüs salgınında sağlık personelinin koronavirüs anksiyetesi ve ölüm anksiyetesi düzeylerinin incelenmesi* [Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Gelişim Üniversitesi.
- Angın, Y. (2021). Covid-19 pandemi sürecinden geçerken sağlık çalışanlarında dini başa çıkma ve psikolojik sağlamlık ilişkisi üzerine bir araştırma. *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, 25(1), 331-345. <https://doi.org/10.18505/cuid.884399>
- Astuti, H. Y., Ismail, S. ve Johan, A. (2022). Nurses' resilience during Covid-19 pandemic: A scoping review. *International Journal of Nursing and Health Services (IJNHS)*, 5(1), 88-95. <http://doi.org/10.35654/ijnhs.v5i1.566>
- Barzilay, R., Moore, T. M., Greenberg, D. M., DiDomenico, G. E., Brown, L. A., White, L. K., Gur, R. C. ve Gur, R. E. (2020). Resilience, Covid-19-related stress, anxiety and depression during the pandemic in a large population enriched for healthcare providers. *Transl Psychiatry*, 10(1), 1-8. <http://dx.doi.org/10.1038/s41398-020-00982-4>.
- Biçer, İ., Çakmak, C., Demir, H. ve Kurt, M. E. (2020). Koronavirüs anksiyete ölçeği kısa Formu: Türkçe geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Anadolu Kliniği Tıp Bilimleri Dergisi*, 25(1), 216-225. <https://doi.org/10.21673/anadoluklin.731092>
- Bonanno G. A. (2004). Loss, trauma, and human resilience: have we underestimated the human capacity to thrive after extremely aversive events?. *Am Psychol*. 59(1), 20-8. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.59.1.20>
- Bozdağ F. ve Ergün N. (2021). Psychological resilience of healthcare professionals during Covid-19 pandemic. *Psychological Reports*, 124, 2567–2586. <https://doi.org/10.1177/0033294120965477>
- Bozdağ, F. (2020). Pandemi sürecinde psikolojik sağlamlık. *Turkish Studies*, 15(6), 247-257. <https://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.44890>
- Carpenito-Moyet, L. J. (2008). *Handbook of nursing diagnosis*, Lippincott, Williams and Wilkins.
- Ceylan, U. E. (2018). A terror management perspective on the anxiety of death and religious attitudes of directly affected by terrorist attacks. *Journal of International Social Research*, 11(57), 279-288.
- Çetin, C. ve Anuk, Ö. (2020). Covid-19 pandemi sürecinde yalnızlık ve psikolojik dayanıklılık: Bir kamu üniversitesi öğrencileri örnekleme. *ASEAD*, 7(5), 170-189.
- Damirchi, E. S., Mojarrad, A., Pireinaladin, S. ve Grjibovski, A. M. (2020). The role of self-talk in predicting death anxiety, obsessive-compulsive disorder, and coping strategies in the face of coronavirus disease (Covid-19). *Iranian Journal of Psychiatry*, 15(3), 182-188.

- Demren, H. H. (2020). *112 acil sağlık hizmetleri personelinde psikolojik sağlamlık ve sosyo-demografik değişkenlerin işe bağlılıkla ilişkisi* [Yüksek Lisans Tezi]. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi.
- Doğan, T. (2015). Kısa psikolojik sağlamlık ölçeği'nin Türkçe uyarlaması: geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *The Journal of Happiness & Well-Being*, 3(1), 93-102.
- Dok, B. ve Owen, F. K. (2021). Psikolojik Danışman Adaylarının Ölüm Kaygılarının Psikolojik Dayanıklılık ve Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi. *Edu 7: Yeditepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 10(12), 23-45.
- Gürbüz, S. ve Şahin, F. (2018). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri* (5. Baskı). Seçkin Yayıncılık.
- Harper, C. A., Satchell, L. P., Fido, D. ve Latzman, R. D. (2020). Functional fear predicts public health compliance in the Covid-19 pandemic. *International Journal of Mental Health Addiction*, 19(5), 1875-1888.
- Huang, L., Wang, Y., Liu, J., Ye, P., Cheng, B., Xu, H., Qu, H. ve Ning, G. (2020). Factors associated with resilience among medical staff in radiology departments during the outbreak of 2019 novel coronavirus disease (Covid-19): A cross-sectional study. *Medical Science Monitor: International Medical Journal of Experimental and Clinical Research*, 26, e925669-1 - e925669-10. <https://doi.org/10.12659/MSM.925669>
- Huffman, E. M., Athanasiadis, D. I., Anton, N. E., Haskett, L. A., Doster, D. L., Stefanidis, D. ve Lee, N. K. (2021). How resilient is your team? Exploring healthcare providers' well-being during the Covid-19 pandemic. *Am J Surg*, 221(2), 277-284. <https://doi.org/10.1016/j.amjsurg.2020.09.005>
- İri, N. İ. Ö. ve Korkmaz, F. (2021). Bireylerin koronavirüs anksiyete düzeylerinin psikolojik sağlamlıklarına etkisi. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 10(4), 769-778. <https://doi.org/10.37989/gumussagbil.848507>
- Karabağ Aydın, A. ve Fidan, H. (2022). The Effect of Nurses' Death Anxiety on Life Satisfaction During the Covid-19 Pandemic in Turkey. *Journal of Religion and Health*, 61(1), 811-826. <https://doi.org/10.1007/s10943-021-01357-9>
- Karakuş, G., Öztürk, Z. ve Tamam, L. (2012). Ölüm ve ölüm kaygısı. *Arşiv Kaynak Tarama Dergisi*, 21(1), 42-79.
- Kasapoğlu, F. (2020). Covid-19 salgını sürecinde kaygı ile maneviyat, psikolojik sağlamlık ve belirsizliğe tahammülsüzlük arasındaki ilişkilerin incelenmesi. *Turkish Studies*, 15(4), 599-614. <https://doi.org/10.7827/TurkishStudies.44284>
- Khoshi, A., Nia, H. S. ve Torkmandi, H. (2017). Investigation into the factors affecting death anxiety in Iranian students. *Journal of Clinical and Diagnostic Research*, 11(12), 24-27. <https://doi.org/10.7860/JCDR/2017/27856.10996>
- Kul, A., Demir, R. ve Katmer, A. N. (2020). Covid-19 salgını döneminde psikolojik sağlamlığın yordayıcısı olarak yaşam anlamı ve kaygı. *Turkish Studies*, 15(6), 695-719. <https://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.44419>
- Lai, J., Ma, S., Wang, Y., Cai, Z., Hu, J., Wei, N., Wu, J., Du, H., Chen, T., Li, R., Tan, H., Kang, L., Yao, L., Huang, M., Wang, H., Wang, G., Liu, Z. ve Hu, S. (2020). Factors associated with mental health outcomes among health care workers exposed to coronavirus disease 2019. *JAMA Network Open*, 3(3), e203976-e203976. <https://doi.org/10.1001/jamanetworkopen.2020.3976>
- Li, R., Chen, Y., Lv, J., Liu, L., Zong, S., Li, H. ve Li, H. (2020). Anxiety and related factors in frontline clinical nurses fighting Covid-19 in Wuhan. *Medicine*, 99(30), e21413. <https://doi.org/10.1097/MD.00000000000021413>
- Lin, J., Ren, Y. H., Gan, H. J., Chen, Y., Huang, Y. F. ve You, X. M. (2020). Factors associated with resilience among non-local medical workers sent to Wuhan, China, during the Covid-19 outbreak. *BMC Psychiatry*, 20(1), 1-8. <https://doi.org/10.1186/s12888-020-02821-8>
- Lorcu, F. (2015). *Örneklerle Veri Analizi SPSS Uygulamalı* (1. Baskı). Detay Yayıncılık.

- Luthar, S. S., Cicchetti, D. ve Becker, B. (2000). The construct of resilience: A critical evaluation and guidelines for future work. *Child Development*, 71(3), 543-62. <http://doi.org/10.1111/1467-8624.00164>
- Mekonen, E., Shetie, B. ve Muluneh, N. (2021). The Psychological Impact of Covid-19 Outbreak on Nurses Working in the Northwest of Amhara Regional State Referral Hospitals, Northwest Ethiopia. *Psychology Research and Behavior Management*, 13, 1353–1364. <https://doi.org/10.2147/PRBM.S291446>
- Menzies, R. E. ve Menzies, R. G. (2020). Death anxiety in the time of Covid-19: theoretical explanations and clinical implications. *Cogn Behav Therap.*, 13(e19), 1-11. <http://doi.org/10.1017/S1754470X20000215>
- Mo, Y., Deng, L., Zhang, L., Lang, Q., Liao, C., Wang, N., Qin, M. ve Huang, H. (2020). Work stress among Chinese nurses to support Wuhan in fighting against Covid-19 epidemic. *Journal of Nursing Management*, 28(5), 1002-1009. <https://doi.org/10.1111/jonm.13014>
- Morgan, G. A., Leech, N. L., Gloeckner, G. W. ve Barret, K. C. (2004). *SPSS for introductory statistics: Use and interpretation* (2. Baskı). Lawrence Erlbaum Associates.
- Öz, F. ve Yılmaz, E. (2009). Ruh sağlığının korunmasında önemli bir kavram: Psikolojik sağlık. *Hacettepe Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi*, 16(3), 82-89.
- Öz, F., İnci, F. ve Bahadır-Yılmaz, E. (2012). Hemşirelik öğrencilerinin ölüm kaygısı ile psikolojik sağlık düzeyleri ve aralarındaki ilişki. *Yeni Symposium*, 50(4), 229-236.
- Özer, Ö., Özkan, O., Özmen, S. ve Erçoban, N. (2021). Investigation of the effect of Covid-19 perceived risk on death anxiety, satisfaction with life, and psychological well-being. *Omega (Westport)*. 0(0), 1-19. <http://doi.org/10.1177/00302228211026169>
- Özgüç, S., Kaplan Serin, E. ve Tanriverdi, D. (2021). Death anxiety associated with coronavirus (Covid-19) disease: A systematic review and meta-Analysis. *OMEGA-Journal of Death and Dying*, 0(0) 1-34. <https://doi.org/10.1177/00302228211050503>
- Özkan, O., Özmen, S., Özer, Ö. ve Erçoban, N. (2021). Investigation of Covid-19 perceived risk in public hospital workers in Turkey. *Hosp Top*. 99(4), 178-186. <http://doi.org/10.1080/00185868.2021>
- Özmen, S., Özkan, O., Özer, Ö. ve Yanardağ, M. Z. (2021). Investigation of Covid-19 fear, well-being and life satisfaction in Turkish society. *Social Work In Public Health*, 36(2), 164-177. <http://doi.org/10.1080/19371918.2021.1877589>
- Özyürek, A. ve Atalay, D. (2020). Covid-19 pandemisinde yetişkinlerde yaşamın anlamı ve ölüm kaygısı ile iyilik hali arasındaki ilişkinin incelenmesi. *TURAN: Stratejik Arastirmalar Merkezi*, 12(46), 458-472. <https://doi.org/10.30622/tarr.873732>
- Sampaio, F., Sequeira, C. ve Teixeira, L. (2021). Impact of Covid-19 outbreak on nurses' mental health: A prospective cohort study. *Environmental Research*, 194, 110620. <https://doi.org/10.1016/j.envres.2020.110620>
- Saruç, S. ve Kızıldaş, A. (2021). Covid-19 pandemi sürecinde sağlık çalışanlarının anksiyete düzeylerinin psikolojik sağlıkları ve yaşadıkları sorunlar açısından incelenmesi. *Psikiyatri Hemşireliği Dergisi*, 12(4), 314-323. <http://doi.org/10.14744/phd.2021.04378>
- Setiawati, Y., Wahyuhadi, J., Joestandari, F., Maramis, M. M. ve Atika, A. (2021). Anxiety and Resilience of Healthcare Workers During Covid-19 Pandemic in Indonesia. *Journal of Multidisciplinary Healthcare*, 14, 1-8. <https://doi.org/10.2147/JMDH.S276655>
- Sezgin, K. (2016). *Üniversite öğrencilerinin psikolojik sağlık ve dindarlık düzeylerinin incelenmesi: Dicle Üniversitesi örneği* [Yüksek Lisans Tezi]. Dicle Üniversitesi.
- Smith, B. W., Dalen, J., Wiggins, K., Tooley, E., Christopher, P. ve Bernard, J. (2008). The brief resilience scale: Assessing the ability to bounce back. *International Journal of Behavioral Medicine*, 15(3), 194-200. <https://doi.org/10.1080/10705500802222972>

- Şahin, M. K., Aker, S., Şahin, G. ve Karabekiroğlu, A. (2020). Prevalence of depression, anxiety, distress and insomnia and related factors in healthcare workers during Covid-19 pandemic in Turkey. *Journal of Community Health*, 45(6), 1168-1177. <https://doi.org/10.1007/s10900-020-00921-w>
- Talo Yıldırım, T., Ataş, O., Asafov, A. ve Yıldırım, K. (2020). Psychological status of healthcare workers during the Covid-19 pandemic. *Journal of the College of Physicians and Surgeons Pakistan*, 30(6), 26-31. <https://doi.org/10.29271/jcpcsp.2020.Supp1.S26>
- Templer, D. I. (1970). The construction and validation of a death anxiety scale. *The Journal of General Psychology*, 82(2), 165-177. <https://doi.org/10.1080/00221309.1970.9920634>
- Tepe Medin, Ş, Hintistan, S. ve Özorun, Y. (2020). Dahili Kliniklerde Çalışan Hekim ve Hemşirelerde Ölüm Kaygısının Belirlenmesi. *Hacettepe Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi*, 7(3), 262-270. <https://doi.org/10.31125/hunhemsire.834176>
- Terkeş, N., İter, S. ve Uçan Yamaç, S. (2022). Covid-19 tanısı almış hastaların taburculuk sonrası yaşadıkları sağlık sorunları ve psikolojik sağlamlık düzeyleri. *Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 6(2), 122-129.
- Tsamakis, K., Rizos, E., Manolis, A. J, Chaidou, S., Kypouropoulos, S., Spartalis, E., Spandidos, D. A., Tsipsios, D. ve Triantafyllis, A. S. (2020). Covid-19 pandemic and its impact on mental health of healthcare professionals. *Experimental and Therapeutic Medicine*, 19(6), 3451-3453. <https://doi.org/10.3892/etm.2020.8646>
- Turhan, E. H. (2021). Ölüm sosyolojisi ekseninde ölüm kaygısı ve koronavirüs. *HABITUS Toplum Bilim Dergisi*, 2, 85-101.
- Türkiye İstatistik Kurumu – [TÜİK]. (2021). *Sağlık personeli sayısı*. <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=Saglik-ve-Sosyal-Koruma-101> adresinden 1 Mart 2022 tarihinde alınmıştır.
- Vagni, M., Maiorano, T., Giostra, V. ve Pajardi, D. (2020). Hardiness and coping strategies as mediators of stress and secondary trauma in emergency workers during the Covid-19 pandemic. *Sustain* 12(18), 88-95. <https://doi.org/10.3390/su12187561>
- Wang, C., Pan, R., Wan, X., Tan, Y., Xu, L., Ho, C. S. ve Ho, R. C. (2020). Immediate psychological responses and associated factors during the initial stage of the 2019 coronavirus disease (Covid-19) epidemic among the general population in China. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17(5), 1729-1754. <https://doi.org/10.3390/ijerph17051729>
- World Health Organization – [WHO] (2020). *Coronavirus disease (Covid-19): Situation report – 117*. https://www.who.int/docs/default-source/coronaviruse/situation-reports/20200516-covid-19-sitrep-117.pdf?sfvrsn=8f562cc_2 adresinden 5 Mart 2022 tarihinde alınmıştır.
- World Health Organization – [WHO]. (2021). *The impact of Covid-19 on health and care workers: a closer look at deaths*. <https://www.who.int/publications/i/item/WHO-HWF-WorkingPaper-2021.1> adresinden 6 Mart 2022 tarihinde alınmıştır.
- World Health Organization – [WHO]. (2022). *Covid-19 dashboard*. <https://covid19.who.int> adresinden 5 Mart 2022 tarihinde alınmıştır.
- Xiang, Y. T., Yang, Y., Li, W., Zhang, L., Zhang, Q., Cheung, T. ve Ng, C. H. (2020). Timely mental health care for the 2019 novel coronavirus outbreak is urgently needed. *The Lancet Psychiatry*, 7(3), 228-229. [https://doi.org/10.1016/S2215-0366\(20\)30046-8](https://doi.org/10.1016/S2215-0366(20)30046-8)
- Yelboğa, N., Aydın, S. ve Işık, A. (2022). A study to examine the relationship between fear of Covid-19, psychological resilience, and life satisfaction, *Cyprus Turkish Journal of Psychiatry & Psychology*, 4(2), 180-188.
- Yıldız, M. (1996). Ölümle ilgili genel tutumlar. *Akademik Araştırmalar-Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1), 178-188.

- Yılmaz Karaman, İ. ve Yastıbaş, C. (2021). Covid-19 pandemisinde görev yapan sağlık çalışanlarında depresyon, anksiyete ve travma sonrası stres belirtilerinin sosyodemografik ve mesleki değişkenler ile ilişkisi nasıldır? *Van Tıp Dergisi*, 28(2), 249-257. <http://doi.org/10.5505/vtd.2021.55453>
- Zhang, W. R., Wang, K., Yin, L., Zhao, W. F., Xue, Q., Peng, M., Min, B. Q., Tian, Q., Leng, H. X., Du, J. L., Chang, H., Yang, Y., Li, W., Shangguan, F. F., Yan, T. Y., Dong, H. Q., Han, Y., Wang, Y. P., Cosci, F. ve Wang, H. X. (2020). Mental Health and Psychosocial Problems of Medical Health Workers during the Covid-19 Epidemic in China. *Psychotherapy and psychosomatics*, 89(4), 242-250. <https://doi.org/10.1159/000507639>